

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Окамењено небо

Милош Латинковић

СТИЖЕМ, а стићи у Кикинду возом то је сасвим обична ствар, да бисте је упознали треба да у њу идете колима, у сватове.

Али, нисам дошао колима, нити у сватове, него возом из старог града Бечерека, на сахрану Силвестера Тиганића.

Воз је до станице стигао у тачно одређено време, старом пругом коју су многи заборавили. Некада смо сребрним шинобусом том трасом могли преко Зерењенина и Панчева, до Београда, до станице Дунав на Палилули. Путували смо споро и безбрижно, послушајући клопаране металних точкова, гледајући окамењене облаке над равницом, вране постројене на телеграфским жицама, одмицали смо према циљу путовања стрпљиви, равнодушни у дуелу с Хроносом, меланхолични, заваљени у широка седишта док је Сребрна стрела пролазила кроз бескрајна поља и багремаре, варошице и села Баната, а онда преко Дунава, сиво и опасног, стизали до срца престонице. Шинобус више не саобраћа на овој релацији, не постоји више ни станица Дунав, грађена од црвене опеке по моделу аустроугарских штација за средње вароши.

У време док је шинобус саобраћао последњи полазак из Београда за градове у Банату, био је у двадесет сати и двадесет минута, па је у станичном холу и на перонима били мноштво света: проседи чиновници у тебет мантилима, брбљиви студенти и ђаци, грађевински радници, жене повезане у црне мараме с корпама од плетеног прућа, словациње у шареним широким сукњама.

Банатски воз пун разликости, лирски испис пун необичне ведрине и горчине живота... Путували су према Пландишту и Вршцу или на другу страну, према северу, где су Орловат, Маленце, Нови Бечеј, Кикинда. Велике и лепе вароши на северу Баната. Чаробне авантуре. Неочекивани сусрети, тихе ноћне приче, кратке љубави. Памтим и данас млечно жути сјај сијалице на бандери у станици Орловат стајалиште, где се чекало дуго, дуго као година, да пристигне воз из Зрењенина што хита према Новом Саду. Над Дебељачом месец је био млад и жут, а у станици Овча пулс нам се убразавао, а нестрпљење расло пред светлима велеграда. Али, највише сам волео станицу Дерић – мирис диња лети и јесећи плес јабланових крошњи.

Станица Дерић била је посебна за нас студенте, попут граничног камена – после које смо одлазећи како су говорили: „у бели свет“, хватали прве праменове вилинског сна или смо враћајући се из престонице, очајни због неположених испита, гладни и уморни од живота у оскудици и хладним приградским подстанарским собама, сусретали свитце среће због скорог виђења с родитељима и пријатељима чији су факултетски дани одмицали у другим градовима.

Али, више нема станице – Дерић, ни места уз пругу, где је некада била школа у коју су ишла деца с оближњих салаша. Нема ни јабланова који су расли око зграде и били оријентир – у магли, у ноћи, з грозној самоћи. Нема ни саслаша, ни артерског бунара, камног валова, ни крава, стада оваца, гусака белих, кокошака под дудовима, нема ни веселе деце, ни старца што дремају на трему куће, док им муве шетају по ободу шешира старог као њихов век. Била је то мала станица, једна клупа и кућица за боктера, и натпис, бела табле с црним словима, а одатле су салашари стизали у град, на пијаци, у бири, код лекара, код адвоката или су ишли у Кикинду да обаве нешто пето, седмо неопходно, да плате, потпишу, дају изјаву у суду, пријаве полицији комшију за матер опсовану, ил' крађу кокошака, ил' сира, ил' бостана, или нешто, нешто што је модерни живот тражи од њих повучених у тишину својих свакодневних ратарских послова, кроз коју ромори река времена, као молитва, као шапат, као сапатничко поверавање земљи и недохватним небесима.

Све је данас другачије, само су облаци исти – мермерни. У возу ћуљиви људи. Вагон топао, скоро празан. Свега неколико путника. Стигао сам доцкан. Било је сумрачно слепоподне. Новембар је грабио ка крају. Мирис кише и хладног ветра увлачио се испод старог капута. Нежно и опасно, као рука престоничког џепароша. Неколико путника, хитро је изашло из воза и нестало иза завесе иритантне јекне потпетица по каменом перону. Остадох сам, гледајући низ пругу.

„Зашто сам дошао?“

Верујем да путују они који нису у стању да осећају.

Тако мисли Песоа.

„Човек је сам, човек се пати, човек хода и хода и хода, путује, бјежи, растерећује се, лебди, на мрачном се одзвуку расплињује, лети бестјелесно и губи се у зрачноме кругу срца и крвотока, остаје само поспана сенка“, шапну ми Крлежа.

Покушавао сам да читам *На рубу памети* током путовања, али нисам могао. Само неколико реченица извукао сам из књиге похабаних корица, спашене с хрпе бачених за хладну ватру излучивања из библиотеке. Читао сам током кратких задржавања у железничким станицама. Када се воз кретао није било једноставно заробити у реченице, јер ометало ме је константно дрмусање, нестварни пејзажи у раму прозора, приче тек пристиглих сапутника, и питања:

„Господине, куда путујете?“

„Не идете често овим возом.“

„Је л' вам, извините, рођак онај уметник...“

„Онај што ради у позоришту?“

„Живите у Београду.“

„А, је л' вас чека неко на станици.“

„Имам дивну собу с купатилом за вас.“

„Којим послом долазите?“

Све ми је одвлачило пажњу од разговора с Крлежом на тему људске глупости.

Наметнути разговор и даљина. Хоризонт. Недохватан и птицама.

И сад зашто сам заиста дошао?

Питам се одувек у чему је тајна тог бесмисла које дефинише повратак у прошлост, познату, прљаву, мучну прошлост, коју нити можемо изменити, нити је пријатно памтити. А, опет враћамо се као омађијани очекујући да ћемо пронаћи у блату грумен среће испустиен давно на дан када се сурећу свети Валентин и свети Трифун заштитници љубави.

Одгурнуо сам тешка дрвена врата и ушао у станичну зграду. Људи су ћутали по ћошковицама великог, слабо осветљеног хола. Некада је све одјекивало од вреве ужурбаних путника, оних што су одлазили у велики свет пуни наде и оних што су стизали са излизаним коферима и празним срцима као на издржавање казне. Некада је ово био град. Друга је то прича, јер поред лепих зграда, нема више биоскопа са сликама Миа Мај, бирица по ћошковицама, нема пијачне верве и плача тамбура, остала је само бесконачна улица и црквени торњеви што парају небо – које и када је ружан дан, пун кише и северног ветра, памтим као бескрајно и недохватно. Окамењено небо... ■

ИНТЕРВЈУ: МИНА ПЕТРИЋ, ДРАМАТУРШКИЊА

Глас генерације ућуткава остале

БИТИ успешна драматуршкиња значи много. На пример, значи бити жена са звањем које се у женском роду једва изговара, а подједнако тешко и запошљава. Значи радити много посла, а не само један за који сте се школовали – писање. У случају Мине Петрић значи и добијати награде, попут недавне „Искре културе“ Завода за културу Војводине „Милош Црњански“. Сада значи и то да је захваљујући свом веома квалитетном драматуршком ангажовању Мина Петрић запослена и као сарадница на Академији уметности у Новом Саду.

● „Мали принц“, Стеријине, сада и Награда „Искре културе“... Шта мислите да је највредније што сте до сада урадили и зашто?

– Заиста не знам. Вероватно зато што не осећам да је сада тренутак за неко сабирање утисака и осврт на минули рад, јер се баш тренутно осећам најкреативније и најстимулисаније да стварам. Сигурно да је то последица и награда које помињете, јер та врста препо-

Фото: Зоран Отругић

зоришту јер више „чујем“ себе и могу да наступам из неке позиције унутрашњег мира која је добра за моју креативност. Да, у неку руку заиста имам „море“ посла, али имам и велику срећу да је то све посао који ми доноси радост и раст у уметничком смислу. Такође, примећујем да у последње време приликом одабира посла све више вреднујем хармоничне односе у екипи – заиста верујем само у оно позориште које стварамо у сарадњи и са међусобним уважавањем и емпатијом.

● Када бисте могли да бирате чиме бисте могли да се бавите, у опису послова драматуршкиње свакако да стоје многи, и од тога живите, да ли бисте изабрали само један и који, или..?

– Ако бих сад морала да бирам – изабрала бих писање. Питање је да ли је то уопште избор, јер писање осећам важним делом свог идентитета – кад не бих писала, то не бих била ја. Не мислим притом да кажем да би та особа била због тога мање вредна, можда напротив, само да је то начин на који најчешће и најинтензивније комуницирам са собом и обрађујем стварност.

Драматуршко образовање заиста спрема студенте за различите врсте посла и ја сам имала ту срећу да се опробам у неколико и волим што могу да радим и за позориште и за филм и да пишем теоријске текстове, али бих исто тако волела да је избор о коме говорите уопште могућ. Драматурзи који немају стално запослење, а то је већина, приморани су да прихватају шта год им се понуди од посла независно од својих афинитета, а иако је поље потенцијалних послова широко, не постоји велика потражња за кадром. Наша позоришна јавност је склона томе да кад се неко муком избори до видљивости прогласи ту особу „гласом генерације“ што аутоматски ућутка све остале гласове (ваљда мисле да полифона генерација не постоји). Зато волим да подсећам да постоји море неоткривеног талента који је страшно важно неговати и давати му шансу. Говорим о својим колегама, али о студентима са којима тренутно радим на Академији уметности.

Игор Бурић

О статусу драматурга

● Статус драматурга толико је годинама пропадао да често ни неки позоришни људи нису сигурни шта је све драматуршки посао и која је разлика између адаптације, драматизације и драматургије, на пример. Но, заиста имам утисак да се то у последњих неколико година мења, само је важно да не испустимо тај талас, да се организујемо и међусобно подржавамо.

знавања даје уметнику/ци осећај да је његов тј. њен рад препознат и да има неког *са друге стране* те комуникације која се зове писањем. Вредновање уметничког рада је склизак и незахваљан терен. Мислим да свака представа која у себи има барем тренутак стварне, искрене комуникације са публиком, има своју вредност. Зато се трудим да у свему што радим створим макар мали простор рањивости.

● Колико успевате да поред мора посла којег ми се чини да имате, испољите свој ауторски глас. Колико вам је то важно и колико вас то уопште занима сада, када сте успешни и као уредница, и као критичарка, драматуршкиња?

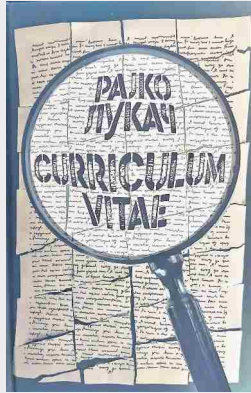
– Недавно ми се десило нешто заиста лепо, а то је да сам почела да радим као сарадница на Академији уметности у Новом Саду. То је направило револуцију у мом животу, јер, осим што је рад на факултету за мене посао из снова, такође ми дозвољава да будем избирљива поводом уметничких пројеката које прихватам, што је прилика коју слободњаци ретко имају. Ту прилику управо користим да у писању негујем и трагам за својим ауторским гласом. Са друге стране имам осећај да је то повољно утицало и на мој рад у по-

НОВЕ КЊИГЕ

Curriculum Vitae

Рајко Лукач
(Агора)

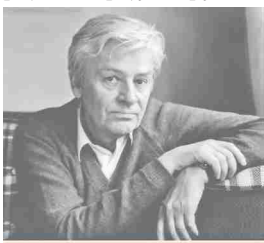
Овај роман оживљава једну „тоталну слику живота“ током друге половине прошлог и првих деценија овог века. Често прожета трилерским поткама и сецирањима појединачних судбина у свеопштој слици друштва, у доживљају читалаца оживљава се готово филмска представа о раду Службе државне безбедности, надзи-

рањима страних амбасада, као и о шпи-јунирању хрватске емиграције у Штутгарту и албанске у Цириху деведесетих година прошлог века. При томе аутор избегава „голе пикантерије“, које би се с правом могле очекивати у једном оваквом наративу, инсистирајући на психолошком и етичком аспекту. Тако Лукачева фикција, исписана у поетичним сликама, поприма и уверљивост „документа“

Књижевност
с предумишљајемВладан Бајчета
(Академска књига)

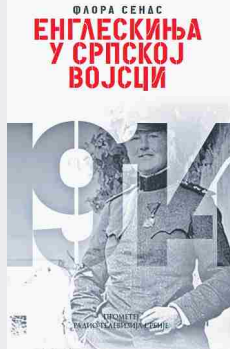
Обимно истраживање проведено у овој студији подељено је у три целине: прву чини реконструкција пишчеве биографије на основу обимне архивске грађе (документа, писма, фотографије, интервјуи); друга садржи темељну критичку анализу и књижевноисторијску контекстуализацију Селенијевог опуса (романи, драме, позоришна критика, публицистика); док трећа доноси прилоге из пишчеве оставштине (ране приповетке, нереализовани сценарији, досије са изабраном документацијом). Након својих књига о Бориславу Михајловићу Михизи и Владану Десници, аутор враћа у средиште читалачке и стручне пажње још једног значајног писца, својевремено најчитанијег у Србији, којег је овдашња јавност помало запоставила.

Владан Бајчета
**КЊИЖЕВНОСТ
С ПРЕДУМИШЉАЈЕМ**
Стваралачка биографија Слободана Селенића

Енглескиња
у српској војсциФлора Сендс
(Прометеј)

Флора Сендс важно је име у српској историји. Ова Шкотланђанка, рођена 1876, образовала се у Швајцарској девојачкој школи, свирала је виолину, пуно читала, течно је говорила француски и немачки језик и доста добро научила српски. У Србију је стигла на почетку Првог светског рата у улози добровољне болничарке, да би у јануару 1916. ушла и у борбене редове српске војске. Али не само што ће у Великом рату дати огроман допринос најпре при евакуацији и транспорту рањеника а потом и у самим борбама, већ Срби „са особитим поштовањем“ помињу њен дневник као драгоцену књигу у којој је оставила ванредне описе Србије, својствене највећим писцима.

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

Возови европске класе

Зоран Ђерић

јануар, 2003.

Ово је прича о возовима који су имали, поред уобичајене, и једну, до последњег трена скривану, намеру – одзвонили су своје путнике до логора смрти.

Својевремено, Данило Киш је рекао да би ваљало написати роман о возовима. До краја живота је правио белешке, скупио грађу за један такав роман, али прерана смрт га је омела у томе. Успео је, само, да један свој роман посвети Оцу, који је био аутор *Редовожње аутобуског, бродског, железничког и авионског саобраћаја*. Иако је првобитна идеја Кишовог оца била да напише треће издање класичног саобраћајног бедекера, рукопис је временом постајао необични спис у коме се врши покушај споја свих градова, мора, копна, небеса и меријана, са примесима побуне против Бога и стварање нове религиозности на темељима пантеизма. Ова прича, малог обима, нема тако велике претензије, али настоји да се креће на истим колосецима, уским, затвореним вагонима, са задржавањем на истим железничким станицама.

У возу сам са именом Иве Андрића, на релацији од Београда до Будимпеште (ја, наравно, улазим у њега у Новом Саду, задржавам се у Суботици, због уобичајене царинске контроле, и не могу да се не помислим: *ево града у коме се родио Данило Киш!*, а потом, мало даље, преко Палића се стиже до Хоргоша, у коме је рођен Александар Тишма, али ми не идемо према том граничном прелазу, већ према Келебији). А пре тога пролазимо станице: „Нови Сад, Југовићево, Руменка, Кисач, Степановићево, Пашићево, Бачко Добро Поље, Врбас, Стари Бечеј, Сомбор, Нови Врбас, Фекетић-Секић, Мали Иђош, Бачка Топола, Зобнатица, Жедник, Верушић, Наумовићево, Александар. Прв., Суботица“. У ствари – не, тако пише у *Реду возње*, Едварда Киша. Али он је из 1938. године. Краљевина Југославија, за коју је написан тај *Ред*, врло брзо се распала. Убрзо за њом је, можда овом истом пругом, кренуо према логору у Аушвицу-Освенциму, његов аутор, „убоги средњоевропски Јеврејин“. И нестао у виду дима.

Док ја путујем, неке од пописаних станица не постоје више, поред осталих, и она са именом мог родног места (које и даље постоји, али се возови више не заустављају на месту где је некад била станица и табла са његовим именом, јер је место поприлично удаљено, тако да путовање возом одавно није економично), другим местима су имена промењена, ништа необично, кад знамо да се, од тада, три пута променио и назив државе. Док сам се возио *Ивом Андрићем* још увек је то била Југославија. У повратку је, уверио сам се касније, имала друго име.

Јануар је, од Суботице, до Будимпеште, поља су бела, покривена танким слојем снега, из кога провирује земља, црна, ораница, савим налик на странице књиге коју читам – бела хартија, са црним словима. На снази је зимски ред возње: воз за Краков полази у 19 часова. До последњег тренутка не зна се са ког перона. Воз однекуд стиже, потом се испустије перон, док глас спикера, мени неразумљив, иако гласан, помиње нешто као *вагањок*. Вучем своју торбу, испуњену књигама, и трагам за возом који се зове *Сасовија, Krakowiak, Краковљак*, а требао би се звати, да је правде, *Тадеш Боровски*. Уистину, ја бирам трасу кроз Словачку, преко Кошица, до Кракова, иако је ближа траса према Катовицама, али тада бих морао да имам две визе, и чешку и словачку.

Прецицом путују они којима те визе нису потребне, а идентичном трасом некад су путовали Јевреји из Новог Сада (који су били сабрани у Синагоги, пре транспорта, 1944. године, како то описује Тишма у *Књизи о Блату*) и Суботице (као и из околних војвођанских места, међу њима је, свакако, и Е.К.), потом из Будимпеште (међу тим Јеврејима је и четрнаестогодишњи Имре Кертес), тим, или неким другим путем, свеједно, али у истом правцу, према Аушвицу-у, депортирани су Јевреји из Беча, Прага, Амстердама (међу њима је била и Ана Франк), из Италије (у једном од њих је био и италијански писац, јеврејског порекла, Приммо Леви) и других европских места...

(***)

Ова прича о возовима, могла би да буде прича о ратовима, логорима, прогонима и уништењу. О онима који нису преживели и о онима који су преживели са свешћу о том злу. Поново се вртимо у круг, као и возови, који и даље иду од једне до друге станице, и назад. ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Пролазност у поетичком огледалу

„Ходање по води“, Зденка Валент Белић (Друштво новосадских књижевника, 2023)

Пише: Сања Перич

Да би се начинила књига изабраних и нових песама и преосмислио постојећи поетички модел, потребно је више стваралачке одважности од пуког додавања новог староме. Сведеност, складност и сугестивност наслова *Ходање по води* указују на спремност песникиње за тај изазов. Након збирки *Етеризација ван КОНТЕКСТА* (2018) и *Апокрифи по Лилит и друга проклетства* (2020), Зденка Валент Белић отворила је читаоцу свој поетски свет, снизивши линију напетости између несводивог етера и ограниченог контекста, апокрифа и канона, благослова и проклетства. Мир је неодвојив од приказа ходања по води, иако се пролази над узбурканом стихијом света. Тај чин ходања, међутим, није лебдење као бестежинско стање. Свест о тежини живљења или о *неподношљивој лакоћи постојања* постаје језгро песничке инспирације, чији потенцијал се управља ка превазилажењу човечије спутаности пролазности.

Последњи стих прошле песме гласи: „Ходамо по води загледи у се“. Мања поетска целина завршава се самоогледањем, док већа почиње, што збирци изабране и нове поезије омогућује да буде својеврсно поетичко огледало. У том огледалу не самеравају се само ранија и новија поетичка начела, већ и мотиви чије се семантичко поље мења и шири. Мотивика погледа и огледања уз мит о Нарцису заузима значајно место у књизи. Када тек створени човек угледа себе у жениним очима, он разумева сврху света. Лирска јунакиња и змија у њој прекорно се одмеравају, јер ниједна од њих није озбиљно схватила своју пролазност. Те-

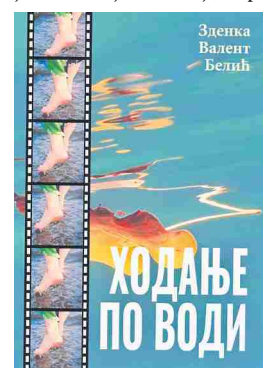
ми пролазности прилази се са иронијом, па и аутоиронијом, али песнички глас увек задржава смиреност и елегантност у изразу, без драматичности или наглашених интимистичко-исповедних модуса певања, уочавамо да таквих тенденција у њеном делу готово и нема. Са лириком која јесте интроспективна, али усложњена вишегласјем библиј-

„Никад не ходам по травњацима / када цвета маслчак. // Није пристojно газити / сунцу по прстима“ („Бонтон“). Пристојност се потенцира као заматак тихог достојанства, а не као безличност оних што „цеде љубазност“. Да седмог дана стварања Бог није сео да почине: „Био би то голи пејзаж без приче. / Безгласна би тела пространством тумарала / лишена значења, смисла и циља“. Зато песникиња доследно кроз збирку даје свој глас безгласнима, док глуве дарује чулом слуха. У песми о расстанку бивши љубавници „ћуте на матерњем“, туга „има зечење уши“, празнина зуји „немом немилешћу“, а голуб самотњак се претвара у уво. Иако „нема угодне истине, / само пријатног ћутања о њој“, лирски субјект се ипак одлучује

за реч, *густу као смола*, попут Раичковићевог. На тај начин песникиња не „оплакује људску смртност“, иако је мисао о пролазности константа њеног певања.

Драматичне речи: „све се осипа, сестро моја“ јунака из Кишовог романа *Пешчаник*, повезане су са збирком лајтмотивом пешчаника и песка. Песнички систем Зденке Валент Белић представља ипак

стабилну зиданицу, која не бива урушена поновним структурирањем. Пре него што је објавио књигу у том обиму, песник Борислав Радовић је рекао: „На крају ће се цео живот свести на четрдесет песама“. Толико је песама и у збирци *Ходање по води*, али не као коначно својење рачуна, будући да ћемо песнички развој ауторке пратити са великим очекивањима и у будућности. ■

ПРИЧА О КЊИГАМА

О бестселерима и култним књигама

Пише: Ђорђе Писарев

Давно је већ схваћено да је писање професија и да није свеједно да ли је објављена књига тек испуњење жеља, страсти амбиција аутора који живи свој усамљенички или карневалски живот, што зависи од темперамента и сензибилитета: ипак није свеједно да ли је одређено дело заузело простор утицаја од две-три улице у забаченом сојаку на "малом" језику у некој паланци, у каквима, да не буде забуне, живе многи од нас, конзумната света књижевности, или је књига објављена у мегаполису, у високом тиражу и на језику који је власништво већег дела становника планете Земља, језика какви су енглески, шпански, немачки... руски и кинески. Ма колико интимно желели да је књига индивидуално власништво свакога од нас, готово једнако као што је само један аутор написао то одређено дело па и ми имали жељу да будемо они једини, ретки читаоци који су тако стекли право на одређени постотак ауторства, јасно је да је књига неминуовно произведена роба, што би рекао социолог књижевности Ескарпи, која се растура на уобичајене трговачке начине, дакле подређена закону понуде и потражње, јер је то и једини начин да допре до конзумента.

Захваљујући овим економским законитостима тј. неминуовности тржишта, успешне књиге не могу да буду власништво једног или неколицине, него се шире - као куга рекао би можда Ками? - па тако и генерације читалаца потпадају под зависност, сигурно не случајно, одређених књига, а што се тиче аутора, могу то да посматрају срећни због успеха, уколико су још увек живи. (Друга опција не доноси им ништа; јер, шта треба мртвом човеку - аутору?) У времену које је припало потписнику ових редова, морао се прочитати Херман Хесе: "Демидан" и "Сидарта", "Игра стаклених перли" и "Степски вук". Била је то својеврсна иницијација, духовна потрага за смислом и бићем свакога од нас у годинама развоја, баш као што је у потрази за сагледавањем привида модерног света и у потрази за (личним) идентите-

том готово свако од "читајућих" а не само "верујућих", морао да зна готово напамет луцидне, заводљиве и иновативне приче и романи Селинцера: "Ловац у ражи", "Френи и Зуи", "Високо подигните кровне греде, тесари"... Па Ремарк са сликовитим приказима Великих ратова, у романима "На Западу ништа ново" или "Три ратна друга", са потпуном и изненађујућом ослободилачком вером у снагу књижевне речи, ситуација, описа и дијалога исписаних с убеђењем да имају исту снагу као и сама стварност, баш као што је то учинио и Хемингвеј у роману "Збогом оружје", допринео је да литература постане по снази и важности једнака текућем животу и стварности нас, обичних смртника. Чињеница је да је увек више био читан Булгаков, велики мајстор, Пастернак или Саројан, а мање Андрић и Црњански, али о укуси-ма, наравно, не треба баш превише расправљати.

У складу са нареченим законитостима тржишта, увек су постојали и аутори који су обележавали сезону: Момо Капор тако, апсолутно неомиљен код књижевних критичара, био је један од оних сваке сезоне чеканих аутора да се види шта је то његово ново дело, баш као што се, без обзира на укусе и квалитет жучно исправљало о сваком новом албуму "Бијелог дугмета" и "Рибље чорбе", а онда је пристигла фурија, боље рећи цунами "Азра" и Џони је окренуо наопачке схватање рокенрола код нас.

Велике награде (попут негдашње Нинове) драстично су мењале статус писца и зараду издавача, али је то гарантовало успешну сезону, а не трајно стицање култног статуса аутора. (То више не може да гарантује ни Нобелова награда.) Бестселером књига не постаје верификацијом одређеног жирија или новчаном висином саме награде, сасвим другачија магија је у питању, а тешко да ико зна, пре испита на самом тржишту, шта ће се заиста са новом књигом десити, без обзира на име аутора, жеље и процене издавача или незнамоколикозвучне награде.

Дијан јесте вансеријски музичар, али питање је колико је овај лауреат Нобелове награде за књижевност познат као писац. Опет, Рушди и Мураками нису добили Нобелову награду, баш као ни Борхес који је схватање и могућности литературе незамисливо проширио и обележио 20. век. ■

ОД ДРУШТВЕНЕ ИГРЕ ДО ПЕРФОРМАТИВНЕ УМЕТНОСТИ

Из тамнице на подијум

Немања Јованов

Друштвена игра "Dungeons and Dragons", скраћено "D&D" а код нас преведена као "Тамнице и змајеви", има дугу и шаролику историју. Дело Герија Гајгекса и Дејва Арнисона, први пут је објављена 1974. и од тада је прешла дуг пут: од опскурне занимације мање популарне деце из разреда и мете моралне панике '80-тих, до глобалне империје друштвених и компјутерских игара, беле-тристике и играчака. Чињеница да својим играчима пружа прилику да "изаберу своју пустоловину" са скоро неограниченим могућностима дало јој је способност да превазиђе трендове, узрасте и друштвене сталеже и постане омиљена разбирга милиона људи бујне маште. Овогодишња компјутерска игра године, "Baldur's Gate 3", директно је базирана на овој друштвеној игри. Референце на "Тамнице и змајеви" можемо видети у бројним делима популарне културе као што су "Е.Т.

ванземалац", "Симпсонови", "Велики прасак", "Чудније ствари" и другим. Без претеривања би се рећи да је значај ове друштвене игре за развој модерног жан-објављена 1974. и од тада је прешла дуг пут: од опскурне занимације мање популарне деце из разреда и мете моралне панике '80-тих, до глобалне империје друштвених и компјутерских игара, беле-тристике и играчака. Чињеница да својим играчима пружа прилику да "изаберу своју пустоловину" са скоро неограниченим могућностима дало јој је способност да превазиђе трендове, узрасте и друштвене сталеже и постане омиљена разбирга милиона људи бујне маште. Овогодишња компјутерска игра године, "Baldur's Gate 3", директно је базирана на овој друштвеној игри. Референце на "Тамнице и змајеви" можемо видети у бројним делима популарне културе као што су "Е.Т.

ра епске фантастике јаван утицају дела Џ. Р. Р. Толкина. Међутим, популарност ове игре добија нову димензију тек са развојем друштвених платформи као што су YouTube и Switch. Ово је дало шансу љубитељима ове игре да објављују сопствени садржај и своје авантуре поделе са публиком, тиме јој дајући никад раније могућ креативни замах. "Тамнице и змајеви" су се из подрума и тинејџерских соба преселиле на подкасте, стримове и у популарне емисије, ширећи се брзином коју може да омогући само комбинавана снага оптичког кабла и доброг гласа.

Један од најзначајнијих догађаја у овом таласу популарности било је окупљање групе гласовних глумаца

из Калифорније који су 2012. године почели да играју "Тамнице и змајеви" под вођством искусног "мајстора тамнице", Метјуа Мерсера. Три године касније, своје су доживљаје претворили у веб серију под називом "Critical Role". Данас "Critical Role" може да се подичи милиони-ма обожава-лаца и иза себе има три више-годишње аван-тур и с т и ч к е кампање, једну анимирану серију и безброј јавних наступа и гостовања познатих глумаца и забавља-ча које су се у међу-времену декларисали као љубитељи ове игре.

Још једна фасцинантна дружина забавља-ча се окупила око стриминг плат-форме "Dgorout" и под именом "Dimension 20" почела да игра авантуре по правилима "Тамница и змајева", али на себи својствен

начин. Уместо у свету из игре, ове авантуре се догађају у световима из маште талентованог писца, глумца и комичара Бренана Лија Малигана – од гејменовски магичног Њујорка на граници између стварности и сна ("Unsleeping City"), до "Игри престола" сличној дворској завери смештеној у свету бајковитих бића на чињених од слаткиша ("Crown of Candy").

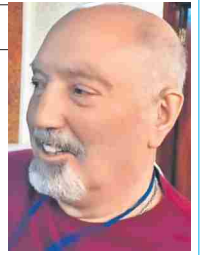
Иако би се овај талас популарности "Тамница и змајева" мо-гло окарактерисати само као још један тренд, сасвим је могуће да смо сведоци суд-боносних промена у свету забаве: прекретници у развоју друштвених игара, популарних фантастике, им-провизованих наступа, па и – што да не? – начина на који причамо приче. ■

ЕВРОПСКА НАГРАДА ЗА ПОЕЗИЈУ

Завеса

Метин Џенгиз

Звона нам морска
из даљине машу,
сићите и осветлите улице,
брује.
Проведите дан играјући се
са псима и мачкама.
Сунце дочекајте у пивској
кригли и попијте...
Казујте наизуст песму једну;
никога нема на сцени,
Ви сте иза сцене.
Нека вас ваше очи посматрају
из далека.
Нек један странац пређе
преко прага сцене.
Можда ће сена остати у сећању...
Спустите завесу.

(превео с турског Авдија Салковић)

КАРОЉ СИРМАИ (1890 - 1972)

Стварност обојена сивилом

Пише: Ђезе Бордаш

Када год уручујемо Књижевну награду „Карољ Сирмаи“, подсетимо се на овог класика наше литературе чији лик и дело и даље предано негујемо. Након његове смрти 1972. године, објављене су две монографије (радови Акоша Бенкеа и Ласла Ронаја), Карло Барањи је израдио две бисте писца, Културно-уметничка друштва у Врбасу и у родном Темернику су узела његово име. А 1974. донели смо одлуку о установљењу Књижевне награде посвећене његовом имену, коју је до сада примило четрдесет и осам књижевника.

На стогодишњицу Сирмајевог рођења 1990. године посветили смо научни скуп на Филозофском факултету у Новом Саду Сирмајевог стваралаштву, да би моја маленост сакупила и уз пропратну студију објавила целокупно његово новелистичко дело настало између 1910. и 1944. године. За тридесетпетогодишњицу постојања Књижевне награде објавили смо у новосадском „Форуму“ и двојезични „Споменар Сирмаи“ у коју смо уврстили и студије из пера тако познатих имена, као што су: Имре Бори, Александар Тишма, Јанош Херцег, Бошко Петровић, Сава Бабић, Јанош Бањаи, Ласло Геролд, Мирослав Ранков, Ото Толнаи, Ласло Томан...

А започет је и рад на новим преводима пишчевих новела, с обзиром на то да од издања Матице српске под насловом „Визије тишине“ из 1972. године нема новије збирке на српском језику. Све то у основи није мало, посматрајући из аспекта историје књижевности, а у огледалу докумената који нам стоје на располагању.

А оно што се из његовог опуса, као пишчева порука ишчитава, то је тамни свет. Већ је више од целог века како је Сирмаи сивилом обојио једну стварност, која је сада и контрастнија, него онда када је писац таквом видео. Ноћ приказује као да није наставак дана, већ да живи свој својствен живот, пун стрепњи. Такође је прошло много деценија како је из дубина неког праисторијског времена донео на површину сотоне, да би их разместио ту негде међу нама. Дао нам је и визију тихе смрти, лутања у бескрајност и зов – у неповрат. ■

ФИЛМ НЕДЕЉОМ

Трчи, Јано, трчи

Пише: **Владимир Цњански**

Прича је једноставна. У забачено село, где време стоји, долази непознати младић и после само једног дана проведеног са мештанима, губи главу. То је јасно и гласно речено на самом почетку остварења „Овуда ће проћи пут“, а све оно што у њему следи, десило се пре фаталног догађаја. И тако, иако је све кренуло од расплет-а краја, у спокоју извесности клупко се ипак узбудљиво и динамично намотава, стварајући комплетнију слику хронике једне смрти - врхунца евентуалног смисла и временског згушњава. Као у некој повести магичног реализма, инверзном мозаичном путовањем све се креће ка трагичном догађају. На том путовању искрсавају и усмеравају га, као менталитетска неминовност и живописни ликови, углавном немилних (задржих и неартикулисаних, агресивних, али и незаинтересованих, ксенофобичних, завидних, ако има вајде поткупљивих, на речима традиционалних а на делу лењих, заумно патријархалних, притворних, па и само будаластих) сапутника.

У срдишту овако заковитланог времена, простора и људских креатура, сеоска девојка Јана је и етерична и савим телесна (Јана Бјелица). Она углавном трчи, с краја на почетак, с почетка на крај села и времена, да спасе оно што се спасити не може, као (не)пробуђена из кошмарног сна, лепа, ванвремена сеоска вила, на коју се сручила сва тежина стварносног тренутка. Јер тако је то када се никада ништа не дешава, кад „сви нешто обаћавају ал“ ништа не буде“, и лето је врело, а живот је другде, па, одједном, учини се да све може бити другачије. А не може. Јер вила је само млада неискусна жена, а ту су и они сапутници/сапатници који нигде нити желе нити могу, сем да свему и свакоме, па и себи науде и не знали зашто. Млади странац, сељани га зову Нови (Златан Видовић), па још испоставиће се ипак и њихове лозе лист, као поручен је да горе постане, да горе не може бити. Па није ни он оно што је мислио да је, а ни оно како га други замишљају.

И ако сте се сад већ озбиљно уплашили да ћете се као гледалац увалити

у тешку, пуно пута виђену драму, не паничите. Истина је, на ову и сличне теме, и садржином и формом, има доста тога на филму и даскама које живот значе, и потреснијег и реалистички сугестивнијег, можда и дубљег. Међутим, показала је Нина Огњановић, може се увек направити и нешто ново, другачије, јединствено и озбиљно, макар и састојци били они познати, већ измишљени и коришћени. Ствар је „само“ у томе да буду у другачијим сразмерама умешани. „Овуда ће проћи пут“ тако продукцијом осмишљеншћу и заокруженошћу, избором локације (чувено село Топли До, на Старој планини), контрастом реалистичне фотографије светлих валера и минималситички стилозоване глуме, произишле из тек скицираних - датих у назнакама а опет јасно дефинисаних ликовима, те испрекиданом, одсечним ритмом, па ако хоћете и визуелном музикалношћу и фино дозирањем апсурдног нотом и микро неубичавањима, „већ виђеном“ даје обол неочекиваног открића, побуђујући радост гледања.

Одклону у многим елементима од стереотипног приказа сеоских људи и ћуди устаљених у овдашњим популарним ТВ серијама, као и, иако му по штимунгу и теметском избору блиских, више него узорних, филмова Живка Николића, у случају „Овуда ће проћи пут“ такође би вредело нешто шире говорити.

Када се зна да је ово уједно дипломски и први играни филм Нине Огњановић, шта му замерити?! Можда што није раскошнији и разигранији, што у неким ауторским намерама није још остваренији, иједно фокусираности и убитачнији... Али онда можда то не би био филм који нам се чини толико близак, интересантан, истовремено и јако локалан, а бројне награде у свету као знаци препознавања и у другим срединама, потврђују и универзалан. ■

Бранкуши у Темишвару

Пише: **Данило Вуксановић**

Кроз пројекат светских димензија, изложбу „Бранкуши: румунски извори и универзалне перспективе“, приређену у Националном уметничком музеју у Темишвару, на симболичком нивоу вратио се у домовину овај изузетни вајар са преко 100 уметничких дела изложених у вировитом простору драматичних, тамних пасаж. Константин Бранкуши, један од оних уметника чије име се трансформисало у више култура спајајући се у један универзалан ток визуелног света у којем није вајао фигуре него мисли, како је тврдио његов учитељ из Таргу Жиуа, места покрај његовог родног села Хобица – знајући да су његове мисли заправо симболи, метафоре и алегорије. О уметности је учио у три школе, у Крајови, Букурешту и Паризу.

На самом почетку изложбе можемо видети задивљујући анатомски „Екорше“ који се сматра знаменитим достигнућем букурештанске школе уметности. Израдио га је заједно са својим професором Беротом и на њему сагледавамо двојну перспективу људског тела, уметничку и анатомску. Након окончане треће године студија, напушта Румунију у 28. години живота и одлази у Париз. Захваљујући добрим везама међу румунским имигрантима стиже до румунске краљице Марије која је издејствовала код чувеног Родена да га прими у вајарску студију. Врло брзо га је напустио схвативши да је Роден тврдоглав баш као и он и „да у сенци великог дрвета не расте ништа“. Школу лепих уметности уписао је 1905. године у класи Марсијеа када на Јесењем салону настаје уметнички скандал ХХ века – фовизам. Нове идеје преплавиле су центар уметности када у Паризу Бранкуши излаже први пут 1906. године на Националном салону дело „Портрет мушкарца“. У маркирању одвајања од свог учитеља Родена креирао је скулптуру под називом „Молитва“ док је радио на својој првој великој поручбини за надгробни споменик адвоката Станескуа. На изложби у Темишвару су и дечије главе под називом „Понос“, „Глава детета које спава“, „Глава првог корака“ и фотографије мртвих природе са поетичним називима као што су „Почетак света“, „Мртва природа са Ледом и Први плач“ али и живописни светлописи вајареве музе Ејлин Лејн у румунској народној ношњи. Знаменити скулптор први ателе имао је у улици Плас Дофен на шестом спрату где на леђима износи камен из париских катакомби. Од једног од тих блокова извео је и своје чувено дело „Пољубац“ 1910. године, синтезу модерне скулптуре, сти-

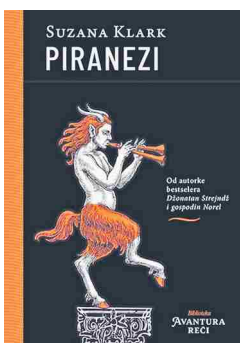
лизовану и концептуалну, насталу у духу Пикасових Авињонки, сву у одбацивању академизма, у тренутку када од јавности добија прва озбиљна признања. У повратку архаичном, „платонском виђењу“, Бранкуши је остварио дијалог са модерним скулпторским језиком али и романтичким наслеђем катедрала, из јединственог блока – „камена којег зидари одбацише“.

Пропагански концепт „Капије пољупца“ као „реализован сан“ у Таргу Жију, дело је поетске репрезентације Љубави, на изложби представљен као универзални пројекат који наговештава његово ремек дело „Стуб без краја“, бесконачну уздигнуту форму о којој је писао као „о вечној песми која нас приближава бесконачности, изван сваког бола и површног уживања“. Егзотични портрети „Данаиде“, „Муза“, баш као и бронзани портрети мађарске сликарке, вајареве велике љубави, нестале у вихору Првог светског рата – Маргите Погањ, попут образа Богородичиних црта око којег је јавност нагађала да ли се ради о портрету жене или јајета, настали су у исто време када Бранкуши ради на студији главе „Нарциса“. Да је Бранкуши био утемељен у традицији румунске културе и предања потврђује и доминирајућа тема птица у његовој уметности. „Мајстра“ скулптуре из 1910–12, заједно са „Златним птицама“ из 1919–23, и „Птицама у свемиру“ из 1923–

41, које означавају легенде и митове Овидијевих метаморфоза, снажно реферишу на магичне птице из румунског фолклора. Константин Бранкуши један је од ретких вајара који је свој сан остварио. Пут од замисли до реализације забележен је и на овој изложби, где видимо на који је начин Бранкуши, заједно са румунским инжењером Стефаном Горгеску Горјаном радио на комплексном пројекту „Бесконечног стуба“, најпре названом, „Стуб захвалности“ посвећеном горжанским херојима погинулим у Првом светском рату у Таргу Жију, граду његовог детињства. Бранкуши је био усамљеник, мудрац, бунтовник и неумољиви радник. Родио се у Румунији а живео пола века у Француској највише познат у САД. Једном је написао: „Мој живот је био низ чаробних догађаја“. Доста од импресивне монументалности „свеца са карпата на Монпарнасу“ можете видети до 28. јануара 2024. Не губите време. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Пиранези
Сузан Кларк
(Чаробна књига, 2021)

„Пиранези“ је тек други роман крајње неконвенционалне британске ауторке Сузане Кларк (1959). Пре ове књиге објавила је једну збирку прича и роман „Донатан Стрејниж и господин Нореј“ који је Би-Би-Си адаптирао у мини серију. У „Стрејнижу и Нореју“ Кларкова је направила савршени пастиш пишући фантастику у реалистичком стилу Џејн Остин и Дикенса, а „Пиранези“ једнако инвентивно прати исту линију вештих жанровских поигравања, док је у исто време крајње питао, и неочекивано заразан и забаван за читање.

„Пиранези“ спада у оно што књижевни уредници воле да зову књижевношћу „високог концепта“ (high concept literature); ово се односи на наратив чије тежиште је зановано на необичном и чврсто постављеном концепту – нешто слично као што „Не дај ми никада да одем“ Казуа Ишигура лежи на необичној и бруталној премиси која ставља у ишчашен контекст сва дешавања у роману, или како цела Орвелова „Животињска фарма“ тесно почива на идеји друштвено-политичке бор-

Реч критике

бе међу домаћим животињама. Као и код Ишигура, изузетно занимљива „дака“ на којој „Пиранези“ почива не открива се читаоцу од почетка, и он мора, заједно са наратором, да покуша да мапира и разуме границе потпуно ирационалног и у исто време магично привлачног света који се открива од прве стране. Заједно са наратором који себе види као истраживача и научника, пред читаоцем се полако осветљавају сомнабулни простори бесконачних ходника и дворана којима протагониста лута, и изван којих (чини се) не постоји ништа, омогућујући му да пре расплета и сам поставља хипотезе о заумном свету Кларкове. Али овај упечатљив роман није остварен само на нивоу поставке интригантне мистерије (и њеног сасвим задовољавајућег расплета) – „Пиранези“ је готово нека врста „акционог“ Борхеса, ослањајући се на сва наслеђа постмодерне и њених снова о библиотекама и световима који се откривају у прекомбинованим текстовима кроз које је могуће бесконачно лутати. **Настасја Писарев**

Цитат

Решен сам да за живота истражим што више могу Света. Са том намером, отпутовао сам чак до Деветсто шездесете Дворане на запад, Осамсто деведесете Дворане на север и Седамсто шездесет осме Дворане на југ. Попое сам се до Горњих Дворана, где се Облаци крећу право у поворци, а Статуе изненада појављују из Измаглице. Истражио сам Потопљене Дворане, где су Мрачне воде прекривене локвањима. Видео сам Запуштене Дворане истока, где су Таванице, Подови – понекад чак и Зидови! – урушени, а тмину пробијају зраци сивог Светла.